HİKMET

Hüküm ve hikmet kökünden kelimeler Kur'an'da, fiil ve isim halinde ikiyüz küsur yerde geçer. Bunun anlamı, bu kökten türeyen kavramların Kur'an bünyesinde büyük bir yer tuttuğudur. Kur'ansal terimler içinde yer alan hakem, hükkâm, hâkim, muhkem, tahkim, ihkâm hep bu köktendir. Yalnız hikmet kelimesinin kullanıldığı ayet sayısı 20'dir.

Kur'an, hükmün yani yönetim ve yargının her iş ve boyutta hikmet üzere ve hikmet içinde olması gerektiğini ısrarla savunur, Bu yüzdendir ki, hem Allah'ın hem de Kur'an'ın isim-sıfatlarından biri Hakim olarak verilmektedir. Hakim, her söz, iş ve oluşu hikmet sergileyen demektir.

Hakim sıfatının geçtiği ayet sayısı 90 küsurdur.

Hikmet, Kur'an dilinin eşsiz ustası Râgıb tarafından, ilahî kitap terminolojisi adına şöyle tanımlanmıştır: 'Gerçeği, ilim ve akılla yakalamak' veya 'gerçeği yakalama noktasında ilim ve akılla tespitte bulunmak.' Râgıb, şöyle devam ediyor: "Hikmet, Allah açısından, eşyanın bilinmesi ve yaratılmışların, anlamlı bir biçimde vücuda getirilmesidir. İnsan açısından bakıldığında ise hikmet, varlıkların bilinmesi ve hayır üretilmesidir."

Hikmetin, söz ve işte en iyiyi yakalamak veya olması gerekeni fark etmek şeklinde anlaşılması hemen bütün İslam düşünürlerince paylaşılmaktadır. Hatta el-Küleynî, (ölm. 329/940) hikmeti 'zıddı hata olan kavram' diye tanımlamıştır. (Küleynî, *el-Kâfî,* 1/203) Tevhidi ise, hikmeti, 'şeyleri mutlaka bulunmaları gereken yere koymak ve bilginin hakikati' diye anlıyor. (Tevhidi; el-Mukabesât, 312) Tehanevî, hikmetin kelime anlamını 'söz, fiil ve bunların ilişkili olduğu hususla n tutarlı ve dayanıklı kılmak' olarak verdikten sonra hikmetin terim anlamlarından birinin de 'kesin delil' olduğunu söylüyor.

Arap dili verileriyle Kur'an'ın hikmeti kullanımından çıkan verileri birlikte değerlendiren müfessirler, bu kelimenin Kur'an terminolojisi açısından şu anlamlan taşıdığına dikkat çekmişlerdir:

Hikmeti, Kur'an ve hadisle sınırlamak, Kur'an'ın tavır ve beyanına ters düşer. Kur'an birçok yerde peygamberlere verilen kitapla hikmeti, mesela, Tevrat, İncil ve Kur'an'la hikmeti ayrı ayrı anmaktadır. Bu demektir ki, hikmet, bir peygamberin aldığı vahiylerle sınırlı değildir. O, tüm yaratıcı fark ediş güçlerinin ortak adıdır, (bk. 3/48; 5/110) Öte yandan, peygamber, kitap yanında hikmet de öğretiyor. Hz. Peygamber şöyle diyor:

"Müşriklerin dilinden de gelse, hikmeti alın." (İbn Abdrabbih; *el-Ikdü'l-Ferîd,* 2/254)

Hikmetin bu şekilde anlaşılması, Kur'an'ın evrenselliğinin bir gereğidir.

Kur'an ilim ve düşünceye vatan, renk ve ırk tayin etmez.

İlim ve düşünce, dış patenti ne olursa olsun, Yaratıcı Kudret'in bir nuru ve ilhamıdır. İslam'ın Yaratıcı dehalarını yetiştirdiği zamanların bütün ilim ve fikir yolcuları bunu böyle anlamışlardır. İbn Abbas'ın Buharî'de yer alan bir hikmet tanımı bu noktada şaheserdir. Şöyle diyor İbn Abbas (ölm. 68/687):

"Hikmet, nübüvvet dışındaki isabetli fark edişlerin adıdır." (Buharı, fadâil)

Şunu da unutmamak gerekir: Hikmet sadece felsefe de değildir. Hikmetin hem akıl ve duyularla elde edilen bilgi ile hem de duyular üstü idrakle ilgisi kesindir.

Gerçek şu ki hikmet; ilim, düşünce, sanat ve siyasetin ortaya koyduğu tüm değerlerle ilgili bir kavramdır. O, bir yaratıcı ve erdirici bakış gücüdür ki, insan ve eşyaya egemen olan ölümsüz sırları fark ettirir. Bu bakımdan salt bilgi hikmet değildir. Bilginin kavrayış derinliğine ulaşması ve sonuçta ortaya bir özgünlük koyması halinde hikmetten söz edilebilir, (bk. İbn Abdrabbih; *el-Ikd,* 2/254) Nitekim hemen bütün müfessirler, hikmette bir amelî yön olduğuna dikkat çekmişler ve bazı müfessirler siyaset ve yönetimde isabeti de hikmet cümlesinden göstermişlerdir.

Salt spekülasyon, ne ölçüde değerli olursa olsun, Kur'an'ın tanıttığı hikmeti vermede yeterli değildir. Bunun içindir ki, hikmetin en emin temsilcileri olan nebiler, kitabı öğretmenin yanısıra hikmeti de öğretirler. Nebinin taşıdığı hikmet, sadece öğüt üretmede başarılı olan bir hikmet değildir, insanı elinden tutup eylemin içine çekerek oluşun seyrine dahil eden bir hikmettir. (2/129, 151, 231; 3/164) Nebi, hem vahyi öğretip belletir, hem de hikmeti.

Kur'an, hikmeti hayr-ı kesir (sonsuz ve bereketli hayır) olarak anar ve hikmetten nasiplenen ruhu kutsar:

"Allah, hikmeti dilediğine verir. Ve kendisine hikmet verilen, bitip tükenmez hayra sahip kılınmıştır." (Bakara, 269)

Yaratıcı bir benliğin büyüklüğü ve en büyük nasibi hikmettir. Bu nasip bakımından nebiler ilk sırada yer alır. (31/12; 33/34; 38/20; 43/63)

Hz. Peygamber'in Ehlibeyt'i de bu hikmet nasibiyle seçkinleşen bir kadrodur. (33/34)

Vahiy, hikmetin zirvesidir; aşılmaz, ulaşılmaz, hikmettir, hikmet-i balığadır. (Kamer, 5) En büyük hikmet ilahî vahiy olduğu içindir ki, en büyük delil (el-huccetul bâliğa) de Allah'ındır. (6/149) Kur'an bu noktada Allah'ın hikmetiyle Allah'ın delilini nitelerken aynı kelimeyi kullanır.

Vahye çağırma, vahyin mesajına davet de hikmet üzere olacaktır. (16/125. Ayrıca bk. burada, Davet mad.)

Ve nihayet, Kur'an Hakîm olan bir kudretin hakîm kitabıdır. (31/2; 36/2) Kur'an'ın ayetlerinden biri ötekilerle hikmet dayanışması sergiler. (11/1) Bu ayetler önce hikmetlere dayalı bir ana çatı, bir özet ortaya koyar, sonra, yine Hakîm olan Allah'ın eliyle bir ayrıntılar tablosu, bir tafsil verir. (11/1)

Allah'ın yüzden fazla yerde Hakîm olarak anılışı ve ilahî vahyin, özellikle Kur'an'ın hakîm sıfatıyla nitelendirilmesi, öncelikle iki önemli ilkeye dikkat çeker:

1. Kur'an'da hikmetsiz hiçbir tespit yoktur,

2. Kur'an, hikmetten nasibi olmayanlara fazla bir şey vermez.